

ISSN: 2181-4066

DOI Journal 10.56017/2181-4066

VOLUME I, ISSUE 10

JOURNAL OF PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL STUDIES

ПЕДАГОГИК ВА ПСИХОЛОГИК ТАДҚИҚОТЛАР

**ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ**

IMFAKTOR

OCTOBER | 2023

ISSN: 2181-4066
DOI Journal 10.56017/2181-4066

ПЕДАГОГИК ВА ПСИХОЛОГИК ТАДҚИҚОТЛАР

I-ЖИЛД, 10-СОН

ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ И ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

ТОМ-I, НОМЕР-10

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL STUDIES

VOLUME-I, ISSUE-10

ТОШКЕНТ - 2023

ПЕДАГОГИК ВА ПСИХОЛОГИК ТАДҚИҚОТЛАР

ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ И ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ | PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL STUDIES

№ 10 (2023) DOI <http://dx.doi.org/10.56017/2181-4066-2023-10>

Бош муҳаррир:

Нишонова З.

– психология фанлари доктори, профессор

Масъул муҳаррир:

Давлатов Ойбек Ғ.

– педагогика ф.б.ф.д. (PhD)

Таҳририят аъзолари:

1. Юсупова Хабиба Ирискуловна – педагогика ф.б.ф.д. (PhD)
2. Олимов Лазиз Ярашович – психология ф.б.ф.д. (PhD), доцент
3. Элов Зиёдулло Сатторович – психология ф.б.ф.д. (PhD)
4. Ганжиев Феруз Фурқатович – психология ф.б.ф.д. (PhD)
5. Мусаева Мухаббат Эшбаевна – педагогика ф.б.ф.д. (PhD), доцент
6. Умаров Баҳром Норбоевич – педагогика ф.б.ф.д. (PhD)
7. Орипова Раънохон Иброхимовна – педагогика фанлари номзоди, доцент
8. Ўринова Феруза Ўлжаевна – педагогика фанлари номзоди, доцент
9. Ниёзова Лутфия Худайбергандовна – дефектолог - эксперт
10. Салиева Дилором Абдуллаевна – психология фанлари номзоди
11. Останов Шухрат Шарифович – психология ф.б.ф.д. (PhD)
12. Рустамов Шавкат Шухратович – психология ф.б.ф.д. (PhD)
13. Халлокова Максудахон Эргашевна – педагогика ф.б.ф.д. (PhD)
14. Исмаилова Раъно Нураевна – психология ф.б.ф.д. (PhD), доцент
15. Саримова Дилдора Соаталиевна – педагогика ф.б.ф.д. (PhD), доцент
16. Улуғова Шахлола Муслиддиновна – психология фанлари номзоди, доцент
17. Махмудова Зулфия Мехмоновна – психология ф.б.ф.д. (PhD), доцент
18. Худайбергандов Шухрат Шавкат ўғли – педагогика ф.б.ф.д. (PhD)
19. Исматова Дилафруз Тўймуратовна – психология ф.б.ф.д. (PhD)

“Педагогик ва психологик тадқиқотлар” журнали 2022 йил 22 декабрь куни № 054834-сонли гувоҳнома билан оммавий ахборот воситаси сифатида давлат рўйхатидан ўтказилган. Мазкур журнал 6 та халқаро маълумотлар базаларида индексланган бўлиб, жорий йил учун **UIF 2023 = 8.2** “импакт-фактор” кўрсаткичига эга.

Ўзбекистон Республикаси Олий таълим, фан ва инновациялар вазирлиги ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясининг 2023 йил 24 июлдаги 01-02/1199-сонли хатига мувофиқ ушбу журналда чоп этилган мақолалар **хорижий мақолалар сифатида тан олинади**.

Саҳифаловчи\Page Maker\Верстка: Абдурахмон Хасанов

Таҳририят манзили: Тошкент шаҳар, Учтепа тумани, “Ватан” МФЙ, Чилонзор 24-мавзеси, 2/27-уй. Почта индекси 100152. Веб-сайт: www.imfaktor.uz/com

Телефон номер: +99894-410 11 55, E-mail: tahririyat@imfaktor.uz

© “ИМФАКТОР Pages” илмий нашриёти, 2023 йил.

© Муаллифлар жамоаси, 2023 йил.

ПЕДАГОГИК ВА ПСИХОЛОГИК ТАДҚИҚОТЛАР

ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ И ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ | PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL STUDIES

CHORSHANBIYEVA Malika Абдуқаюмовна

Surxondaryo viloyati, Termiz shahridagi

10-maktab o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10034681>

«ОНА ТИЛИ ВА О'QISH SAVODXONLIGI» DARSLARIDA MA'RIFATPARVAR-JADIDSHILARILARNING ILMIIY-MA'RIFIY MEROSIIDAN FOYDALANISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

ANNOTATSIYA

Maqolada boshlang'ich sinflarda ma'rifatarvar-jadidshilarilarning ilmiy-ma'rifiy merosiidan foydalanish pedagogik muammo sifatida qalamga olingan. Shuningdek, maqola boshlang'ish sinf o'quvshilarini faollashtirishda ma'rifatarvar-jadidshilarilarning ilmiy-marifiy merosiidan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari o'qituvshi ushuncha ham, ota-ona ushuncha ham ta'lim - tarbiya jarayonida keng imkoniyatlar yeshigini oshib beradiki, bu o'zaro munosabatlarning samarali tizimini hosil qilinishi ta'kidlab o'tilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinf, ma'rifatarvar-jadidshilarilar, ilmiy-ma'rifiy meros, ma'naviy madaniyat, pedagogik muammo, axloqiy ong, estetik idrok, pedagogik imkoniyat, ma'naviy asos, o'zaro munosabat.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НАУЧНО-ПРОСВЕТИТЕЛЬСКОГО НАСЛЕДИЯ ПРОСВЕТИТЕЛЕЙ-МОДЕРНИСТОВ НА ЗАНЯТИЯХ «РОДНОЙ ЯЗЫК И ЧИТАТЕЛЬСКАЯ ГРАМОТНОСТЬ» КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

АННОТАЦИЯ

В статье использование научно-образовательного наследия просветителей-дзадидшей в начальных классах рассматривается как педагогическая проблема. Также статья открывает перед педагогами и родителями широкие возможности использования научно-образовательного наследия просветителей-модернистов для активизации учащихся начальных классов, что является взаимовыгодным, подчеркивается формирование эффективной системы взаимоотношений.

Ключевые слова: начальная школа, просветители-модернисты, научно-образовательное наследие, духовная культура, педагогическая проблема, нравственное сознание, эстетическое восприятие, педагогическая возможность, духовная основа, взаимоотношения.

THE USE OF THE SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL HERITAGE OF THE ENLIGHTENERS IN THE CLASSES OF "MOTHER TONGUE AND READING LITERACY" AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

ANNOTATION

In the article, the use of the scientific-educational heritage of the enlighteners-jadidshis in primary classes is considered as a pedagogical problem. Also, the article opens up a wide range of opportunities for both teachers and parents to use the scientific and educational heritage of enlightened-modernists to activate primary school students, which is mutually beneficial. formation of an effective system of relations is emphasized.

Key words: elementary school, enlightened-modernists, scientific-educational heritage, spiritual culture, pedagogical problem, moral consciousness, aesthetic perception, pedagogical opportunity, spiritual foundation, mutual relationship.

Bugungi kunda mustaqil O'zbekistonda yosh avlodning ma'naviyatini yuksaltirishga, ilmiy intellektual salohiyatga o'ta muhim vazifa sifatida qaralmoqda. O'zlikni anglash va ma'naviy tarbiya ishlarini sifat jihatidan yangi pog'onaga ko'tarish ijtimoiy ehtiyojga aylandi. O'zbekiston Respublikasi hukumati milliy ma'naviyatimizning mushtarakligiga erishishni davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etdi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining pedagogik faoliyatida ta'lim mazmunini milliy lashtirish va shu asosda ma'naviy intellektual ta'lim-tarbiya natijalarini uyg'unlashtirish, o'quvchilarda faollikni oshirishning pedagogik imkoniyatlarini qo'llash o'quvchilarning o'zbek xalqi milliy qadriyatlarini anglashga yordam beradi. Demak, pedagogik ta'lim mazmunidagi milliy, ilmiy ta'lim-tarbiya yo'nalishi tamoyili yana bir bor o'z isbotini topadi.

Tamoyilning mazmun-mohiyati o'quv jarayonida u yoki bu mavzuni yoritish uchun qo'llaniladigan tushunchalar orasidan milliy-ma'naviy va ilmiy, ta'lim tarbiya nuqtai nazaridan eng ahamiyatlarini ajratib, ularga ilmiy tus berish va izohlashdan iboratdir. Boshlang'ich ta'limning «Ona tili va o'qish savodxonligi» darslarida ma'rifatparvar-jadidchilarning ilmiy-marifiy merosidan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari ushbu tamoyil asosida mavzularning ma'naviy tarbiya imkoniyatlaridan samarali foydalanish bo'yicha kerakli ko'nikma va malakalarga asta-sekin ega bo'la boradilar.

АСОСИЙ ҚИСМ. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga ma'rifatparvar-jadidchilarning ilmiy-marifiy merosidan foydalanish ma'naviy ta'lim va tarbiya berish maqsadi, vazifalaridan kelib chiqib tavsiyalar berish zarur. Boshlang'ich sinf o'quv dasturlari mavzularining ma'naviy tarbiyaviy imkoniyatlarini pedagogik tahlil qilish usuli ishlab chiqilib, amaliyotda qo'llanishi kerak. Bu borada avvalo, mashhur movarounnahrlik allomalarning intellektual salohiyati, fikrlari, g'oyalari, ta'limotlari hamda maktab hayotiga va ta'lim tizimida erishilgan ijobiy natijalar namunalari yordamida amalga oshirilib kelinmoqda.

Mazkur ma'naviy-axloqiy negizlar zaminida umuminsoniy va milliy qadriyatlar mushtarakligi, respublikamizning barcha fuqarolarining ma'naviy madaniyatini shakllantirish, intellektuallikni anglash yotadi. Chunki, shaxs tafakkurini o'stirmasdan, uning ma'naviy dunyosini boyitmasdan turib, ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy jabhalaridagi vazifalarni bajarish, milliy istiqloq mafkurasini to'la-to'kis yaratish mumkin emas.

Ma'rifatparvar-jadidchilarning ilmiy-marifiy merosiini o'rganish bizningcha, quyidagicha izohlanadi:

- ilmiy meroslar insonlarning talab va ehtiyojlari asosida aql-zakovat bilan yaratilgan, ularning tasavvuri, tafakkuri, kelgusi orzu-istagi, e'tiqodi, axloq qoidalarini o'zida mujassam etgan, amaliy hayotda sayqal topgan ma'naviy boylik bo'lib, boshlang'ich sinflarga tarbiyaning tayanch vositasi hisoblanadi;

- intellektual meroslar tarixiy taraqqiyot bosqichiga ega, hayotda sinalgan, ijtimoiy taraqqiyotda ahamiyatli, avloddan-avlodga o'tuvchi ijtimoiy hodisadir;

- intellektual meroslar jamiyat rivojining negizi, xalqning tarixiy taraqqiyotida erishilgan barcha yutuqlarini ifodalovchi va saqlovchi qudratli omildir [1].

Demak, ta'lim-tarbiya jarayonida ilmiy-marifiy meroslar ustivorligiga erishish umumiy ta'lim maktabining boshlang'ich sinf o'quvchilarining ma'naviy madaniyatini shakllantirishda, ularning faolligini oshirishda muhim o'rin tutish bilan birga o'zbek xalqining o'zligini anglashning muhim omilidir.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ilmiy dunyoqarashini uning aqliy, axloqiy, siyosiy, iqtisodiy, huquqiy, ekologik, estetik, badiiy, shuningdek, bugungi kun uchun dolzarb bo'lgan intellektual salohiyatligi kabi ko'p qirrali tarkibiy qismlarini yaxlit jarayon sifatida amalga oshirishni taqozo etadi. Ta'lim-tarbiya jarayonida intellektual merosning tarkibiy qismlari o'quvchi ongiga ta'lim-tarbiya va butun faoliyati davomida o'zaro birlik va aloqadorlikda singdiriladi. Ayni vaqtda shuni ham nazarda tutish kerakki, ilmiy-marifiy meros tarkibiy qismlarining o'quvchi ongi va faoliyatiga ta'sir darajasi, ularning mazmuni, mohiyati va xarakterli xususiyatlariga bog'liqdir.

“O'quvchining aqliy madaniyati jamiyat va tabiat qonun-qoidalari, hodisalar, bu hodisalarning bir-birlari bilan bog'liqligi, insoniyat hayoti, turmush tarzi, jamiyat taraqqiyoti haqidagi ilmiy bilimlarni o'zlashtirish, yaxlit idrok etish, takrorlash, tasavvur va tafakkur etish ruhiy holatlar jarayonida shakllanadi” [2, B.21].

Ilmiy bilimlar asosida kishilarning kundalik turmushida namoyon bo'ladigan ma'naviy fazilatlarning mohiyati chuqur anglab yetiladi va ongli ravishda ularga amal qilinadi. Chuqur bilim, malaka va ko'nikma ma'naviy madaniyatning barcha qirralarini o'quvchi ma'naviy ongi va faoliyatida shakllanishida asos bo'lib xizmat qiladi. Ilmiy-nazariy bilim asosida o'quvchida insonparvarlik, sadoqat, qanoat, mehr-muhabbat, adolatparvarlik, nafosat, dunyoqarash, e'tiqod, mehnatga ijobiy munosabat, din va bid'atni bir- biridan farqlash, tabiatga muhabbat, burch va huquqni anglash kabi yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlar shakllanib boradi.

Milliy an'analar-millat hayotining turli sohalarida namoyon bo'ladigan tushunchalar, belgilar, xususiyatlar, faoliyat turlari, odatlar va hislatlarning avloddan-avlodga o'tishi hamda meros bo'lib qolishi tushuniladi. Milliy an'analar umuminsoniy an'analarning bir millat darajasida namoyon bo'lishidir.

Ilmiy ma'rifiy merosga hurmat o'quvchining aniq maqsadini ko'zlab, doimiy, izchil uyushtirilgan faoliyati, jamiyat a'zolarining o'zaro madaniy munosabatlari, o'zaro ishonchlari, aloqalari zamirida maydonga keladigan holatdir. Axloqiy madaniyatning ma'naviy poydevori bo'lib, uning asosiy mezonini axloqiy bilimdir. **Bilimlar** ishonchga aylangan taqdiridagina xalqni tartibga solib turadi. Haqiqiy axloqiy ishonch o'quvchining axloq normalari, xulq-atvorini shakllantirishga olib keladi. **Faoliyatga ishonch esa**, ongning uzoq muddatli faoliyati natijasida uning yuksak mahsuloti sifatida yuzaga keladi. Axloqiy madaniyatning shakllanishi axloqiy bilimning axloqiy ishonchiga, uning amaliyotiga o'tishi jarayonidan iborat bo'lib, bu jarayon uzluksiz xarakterga ega.

Ilmiy ma'rifiy meros faoliyatdan tashqarida munosabatlarsiz bo'lishi mumkin emas. Demak, milliy-ma'naviy madaniyatlilik o'quvchining xulqi va hatti-harakati orqali namoyon bo'ladi. Xulosa qilib aytganda:

- axloqiy ong, axloqiy sifat, axloqiy odat, axloqiy faoliyat boshlang'ich sinf o'quvchisi milliy-ma'naviy madaniyatini shakllantirishning muhim belgilarini tashkil etadi;

- ilmiy ma'rifiy meros o'quvchining butun hayoti va faoliyati jarayonida rivojlanadi va mazmunan boyib, shakllanib boradi;

- ilmiy-marifiy meros boshlang'ich sinf o'quvchisi faoliyatiga doimiy izchil, sekin-asta singdirib borilgandagina u ijobiy natija beradi [3, B.37].

O'quvchining axloqiy ong va tafakkuri estetik his-tuyg'ulari bilan o'zaro aloqada shakllanadi. Estetik did, kundalik hayotdagi go'zallikni his etish, undan zavqlanish, tabiatdagi nafosatni tushunish va uni idrok qilish ma'naviy madaniyatlilikning mezonlaridan hisoblanadi.

O'quvchining estetik madaniyati voqea-hodisalarni nafis va nozik idrok etishdan boshlanadi. Estetik idrok etish jamiyat va tabiatdagi voqea-hodisalarni tanlab idrok etishdan iboratdir. Turli-tuman axborotlarni tanlash asosida o'quvchi ongida uning his-tuyg'ularini qo'zg'aydigan, unda huzur, quvonch, g'amginlik yoki boshqa holatlarni vujudga keltiradigan narsa va hodisalarning timsollari yaratiladi.

“Boshlang'ich sinf o'quvchilari voqea-hodisalar, san'at va adabiyot asarlaridan estetik zavq olishi uchun u go'zallikni his eta bilishi, undan ta'sirlanishi, hayot go'zalligi, ijodiy badiiy yutuqlardan ilhomlanish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak. Buning uchun o'quvchi, avvalo, adabiyotni, san'atni bilishning ikkita eng muhim - adabiyot, san'at asarini bevosita idrok etish va uni baholash kabi tomonlariga alohida e'tibor berishi zarur” [4, B.29].

Ma'naviy manbaalarni estetik bilish jarayonida o'quvchida estetik did, estetik g'oya, go'zallikdan estetik zavqlanish qobiliyati shakllanadi. Estetik his o'quvchida estetik didni paydo qiladi. Psixologik nuqtai nazardan “estetik did hissiy va aqliy turmush tarzini uzviy bog'lab turuvchi shaxsning qobiliyatidir” [5, B.179].

O'quvchining estetik didi uning o'rtoqlari, jamoasi, oila a'zolari, jamoatchilikning xulq-atvori, hatti-harakatlari, muloqot madaniyati, milliy, umuminsoniy qadriyatlarga munosabatlarida namoyon bo'ladi. Estetik madaniyatning asosini tashkil qiladigan estetik idrok, estetik hissiyot, estetik did, qarashlar, ishonch, talab kabi belgilari estetik g'oya uchun manbaa bo'lib xizmat qiladi.

Turkiston ma'rifatchilik maktabi boy o'tmish va ulkan merosga ega. Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvar qori Abdurashidxon o'g'li, Abdulqodir Shakuriy, Ashurali Zohiriy, Saidrasul Saidaziziy, Ishoqxon Ibrat va Ahmad Donishlar XIX asr oxirlarida faoliyat boshlab, mamlakatni, xalqni milliy zulm va qoloqlikdan xalos etishning yagona yo'li ma'rifatda deb bildilar. Bu fidoyi zotlar mustabid tizim va jaholatga, ma'naviy qullik va zulm-zo'raonlikka qarshi bor kuchlari bilan kurash olib bordilar. Bu ma'rifatparvar bobolarimiz dunyo kezib, dunyo xalqlarining ilm fan madaniyati bilan tanishib, mustamlaka o'lkani, uning kishanlarini ilm chirog'i bilangina ozodlik sari boshlamoq, parchalamoq mumkin ekanini chuqur his etdilar. Shu sababli ham eng avvalo yurtimizda maktab-maorif ishlarini rivojlantirishda ham amaliy, ham nazariy jihatdan azmu shijoat namunasini ko'rsatdilar.

Jadidchilik g'oyalarini uning yorqin vakillaridan Behbudiy, Fitrat, Cho'lpon, Abdulla Qodiriy, Abdulla Avloniy, Munavvarqori, Fayzullo Xo'jayev, So'fizoda, Tavallo, Ishoqjon Ibrat kabilar g'oyat og'ir sharoitlarda targ'ib etishga harakat qilganlar. Ular millatning kamolotini yuksaltirish, uning qadr-qimmatini yerga urishga yo'l qo'ymaslik borasida katta ishlar qilganlar. Ma'rifatchi jadidchilar og'ir moddiy qiyinchiliklar, g'oyaviy-siyosiy tazyiqlarga qaramay, millatning ma'naviy yuksalishi uchun imkoniyatlar yaratishga harakat qildilar. Tarixning murakkab, mas'uliyatli burilish davrlarida millatning milliy ongini yuksaltirish, milliy iftixor to'yg'usini kuchaytirish birinchi darajali vazifalardan ekanligini anglab yetganliklari uchun ham bu boradagi barcha ishlarni o'z zimmalariga oldilar.

Insonparvarlik hozirgi zamon o'quvchisi uchun kundalik ma'naviy fazilat bo'lib qolishi, ikkinchidan, o'quvchiniig ongi va faoliyati demokratik jamiyat yaratishga qaratilgan bo'lishi, uchinchidan, huquqiy davlat yaratishga o'z hissasini qo'shishga tayyor bo'lishini taqozo etadi.

O'quvchilarning ma'naviy madaniyatini shakllantirishda uning aqliy, axloqiy, estetik, badiiy va boshqa qirralari yaxlit, bir-biri bilan o'zaro aloqada ta'sir ko'rsatadi. Bu ta'sirning samaradorligi esa, ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchi ilmiy qiziqishi, talab va ehtiyojini hisobga olish, bu xususiyatlarning jamiyat ma'naviy taraqqiyoti talablari bilan mosligi, ma'naviy-madaniy manbaalardan o'quvchi yosh va ruhiy xususiyatlariga mos ravishda samarali foydalanish, ta'lim-tarbiya jarayonini samarali shakl, usul va vositalar asosida tashkil etish, ta'lim-tarbiya mazmunini umuminsoniy va milliy qadriyatlar negiziga qurish kabi muhim pedagogik talablarga rioya etishga bog'liq [6].

Shuningdek, aqliy madaniyatning - milliy bilimlarni puxta o'zlashtirish, yaxlit idrok etish, takrorlash, tasavvur va tafakkur etish, axloqiy madaniyatning - axloqiy bilimlar, axloqiy ong, axloqiy odob, axloqiy ishonch, axloqiy faoliyat; estetik madaniyatning - estetik his, estetik did, estetik idrok, estetik qarashlar, ishonch, talab, g'oya.

Sharq ma'naviy madaniyatining xilma-xil jihatlari uyg'onish davrida juda rivojlangan bo'lib, bu davrda yashab ijod etgan al-Xorazmiy, al-Kindiy, Abu Nasr Farobiy, Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Firdavsiy, Nosir Xisrav, Umar Xayyom, Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yassaviy, Sa'diy, Tusiy, Mahmud Qoshg'ariy, Ahmad Yugnakiy, Lutfiy, Ulug'bek, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy va boshqa ko'plab mutafakkirlarning ijodlari pedagogik tafakkur taraqqiyotida insonning ma'naviy-axloqiy kamolotida, umumbashariy ma'naviy qadriyatlar yuksalishida muhim bosqich bo'ldi. Ular sharqona axloq-odob talablari asosida komil inson, adolatli jamiyat va davlatni shakllantirishning ma'naviy asosini yaratishga muvaffaq bo'ldilar. Shuningdek, ijtimoiy tengsizlikni jamiyat a'zolarining o'zaro kelishuvi, bir-birlariga insoniy munosabati, aql va ilm olish, xudoga sidqidildan toat-ibodat qilish, davlatni adolat bilan boshqarish bilan bartaraf qilish mumkin degan mushohadani ilgari surdilar.

Bu davr ma'naviy ilmiy dunyoqarash mazmunida insonning ichki va tashqi holati, hissiyoti, mehnatga, turmushga munosabati, mehr-oqibati, muhabbati, sadoqati, bilimga (diniy va dunyoviy) intilishi, ma'naviy kayfiyati, aql-idroki, erki, asosan insonni tabiatning eng buyuk mahsuli sifatida kuylash, tasvirlash, ulug'lashdan iborat bo'lib, muhim oliy axloq, ma'rifatli va adolatli jamoa g'oyasi olg'a surildi [7].

Hozirgi kunda maorif tizimini ilmiy va milliy lashtirish bosqichida ta'lim-tarbiyaning mazmunini insonparvarlashtirish, demokratlashtirish asosida o'quvchi shaxsining o'zligini anglashga erishishini amalga oshirish maqsadini hal etishda xalq pedagogikasi va o'tmish mutafakkirlarimiz ishlab chiqqan insonparvarlik qarashlari tizimini metodologik asos sifatida qabul qilishni lozim topdik va shu asosda o'quvchilarning ma'naviy madaniyatini shakllantirishda quyidagi metodologik yo'nalishlarga tayanish zarur deb bildik.

1. Ilmiy merosni, umuminsoniy va milliy qadriyatlarni o'zbek xalqining kelib chiqishi, millat sifatida shakllanishi va rivojlanishi, uning etnik yadrosining o'ziga xos xususiyatlari nuqtai nazaridan o'rganish, ayni vaqtda tarixiy bosqichlarda bu zaminda yaratilgan ijtimoiy-madaniy qadriyatlar xalqning ham madaniy boyligi ekanligini, ular yaratgan madaniy manbaalarning ajralmas bo'lagi ekanligini unutmaslik zarur.

2. Hamma tarixiy davrlarda jamiyatning gullab-yashnashi, uning ilmiy-texnik taraqqiyoti, kelajakdagi o'rni shu jamiyat ma'naviy boyluk darajasi bilan baholanib keladi. Shu boisdan ham ma'naviy madaniyatning barcha manbaalari, uning tarkibiy qismlari o'zining tarixiyliigi, insonparvarlik va xalqchilik yo'nalishlari bilan ajralib turadi. Milliy qadriyatlarimizning tabiat va jamiyat qonunlaridek, o'zining yuksalishi, turg'unlikka uchrashi, ziddiyatli jarayonlari, ezgulik va yovuzlik o'rtasidagi kurashlari mavjud bo'lib, doimo ularning negizida sinovdan o'tgan yuksak insoniy fazilatlar targ'ib etilganligini nazarda tutmoq zarur.

3. Har qanday jamiyat shaxsning ma'naviy barkamol bo'lishidan manfaatdor. Shu boisdan ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchi ma'naviy madaniyatini shakllantirishda moddiy va ma'naviy talablari, ajdodlar tajribasi, hayot taqozo etgan umuminsoniy va milliy insonparvarlik xususiyatlariga bo'lgan ehtiyojni yetakchi o'ringa qo'yib munosabatda bo'lmoq lozim. Buning uchun har bir davrni o'sha davr tuzumiga chuqur kirib borgan holda jamiyat madaniyati, shaxs madaniyati, madaniyat va shaxslar, fikrlar va g'oyalarning yuksalishi jarayoni nuqtai nazaridan chuqur tahlil etib o'rganish, "Tayanch nuqta"ga asoslanish talab etiladi.

4. O'zbek xalqining boy madaniy ilmiy merosida muhim o'rinni egallagan tarixan tarkib topgan ma'naviy-ruhiy qadriyatlarni, an'analarni, urf-odatlarini pedagogik g'oyalar rivoji nuqtai nazaridan o'rganish o'quvchining ma'naviy madaniyatining shakllanishiga katta ta'sir etadi. Shu boisdan Markaziy Osiyo xalqlari yaratgan boy madaniy merosning ta'limiy va tarbiyaviy imkoniyatlaridan keng foydalanish orqali ularning umumjahon madaniyati xazinasidagi ahamiyati va qimmatini ochib beriladi.

5. Ilmiy meros rivoji madaniy manbaalarning o'zaro aloqasi va ta'sirisiz kechmaydi. Shuning uchun ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarning ma'naviy madamiyatini shakllantirishda barcha xalqlar, millatlar ma'naviy manbaalarining o'zaro aloqasi va o'zaro ta'siriga e'tibor berish talab etiladi. Ularning bir-birini boyitishi natijasida umuminsoniy qadriyatlarning paydo bo'lishi, shakllanishi va taraqqiy etishiga asos bo'lishini nazarda tutmoq lozim.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'zbek xalqi milliy qadriyatlarini shakllantirishning bu ilmiy asosi to'rtta muhim ijtimoiy-ruhiy omilni hal etishga xizmat qilmog'i lozim:

- o'quvchida o'zbek xalqining ilmiy merosini o'rganishga ehtiyojni oshirishi;
- ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy muammolarni to'g'ri anglashga yordam berish;
- o'zbek xalqining ilmiy-marifiy merosiini boshlang'ich sinf o'quvchilarida shakllantirish zahirida, uning jamiyat taraqqiyotiga hissa qo'shishini ta'minlash va o'quvchilarni faollashtirish.

- ilmiy-marifiy merosni shakllantirishning muhim manbai bo'lgan o'tmish madaniy merosi, ma'naviy qadriyatlarni hozirgi zamon madaniy hayot bilan o'zaro aloqada, uyg'unlikda o'rganish, amaliy faoliyatda ularda olg'a surilgan ilg'or g'oyalarga rioya etish, ularning umrboqiyiligini ta'minlash, rivojlantirish zarurligini tub ma'noda anglab yetish.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini faollashtirishda ma'rifatparvar-jadidchilarning ilmiy-marifiy merosiidan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari o'qituvchi uchun ham, ota-ona uchun ham ta'lim - tarbiya jarayonida keng imkoniyatlar eshigini ochib beradiki, bu o'zaro munosabatlarning samarali tizimini hosil qiladi.

ИҚТИБОСЛАР/СНОСКИ/REFERENCES

1. Ziyoyev H. Jadidlar harakatining siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy zamini (XIX asr oxiri XX asrning boshlari) ((Jadidchilik: islohot, yangilanish, mustaqillik va taraqqiyot uchun kurash.-T.: Universitet, 1999.-B. 202.
2. Mahmudova G. Jadidizm va Turkistonda axloqiy-estetik fikr taraqqiyoti. -T.: Davr-press, 2006. 178 b.
3. Qosimov B. "Milliy uyg'onish", T., "Sharq", 2004 yil, B. 154.
4. Абдивоҳидов С. Жадидчилик ҳаракатининг ижтимоий - сиёсий жиҳатлари ва ҳозирги замон 09.00.03 - Фалсафа тарихи. фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати, Самарқанд - 2020.
5. Турсунметова Г. XX аср бошларида Туркистон таълим-тарбия тизимида жадид мактаблари. // Тарихий хотира-маънавият асоси. Бухоро, 2008. Б. 144.
6. Шарипов Р. Туркистон жадидчилик ҳаракати тарихидан. -Тошкент: Ўқитувчи, 2002. - Б. 148.
7. Фармонова М. Шарқ мутафаккирларининг маънавий меросида фарзанд тарбияси (Илмий-услубий қўлланма) «Tasvir nashriyot uyі», Тошкент - 2020, 204 б.

ISSN: 2181-4066
DOI Journal 10.56017/2181-4066

ПЕДАГОГИК ВА ПСИХОЛОГИК ТАДҚИҚОТЛАР

I-ЖИЛД, 10-СОН

ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ И ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

ТОМ-I, НОМЕР-10

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL STUDIES

VOLUME-I, ISSUE-10

«Педагогик ва психологик тадқиқотлар» электрон журнали 2022 йил 22 декабрь куни № 054834-сонли гувоҳнома билан оммавий ахборот воситаси сифатида давлат рўйхатидан ўтказилган.

Муассис: «IMFAKTOR Pages» масъулияти чекланган жамияти.

Таҳририят манзили: 100152, Тошкент шаҳри, Учтепа тумани, “Ватан” МФЙ, Чилонзор 24-мавзеси, 2-уй.

Телефон номер: +99894-410 11 55

Эл. почта: tahririyat@imfaktor.uz

Веб-сайт: www.imfaktor.uz